

بررسی وضعیت منابع آب شهرستان باغملک

اردشیر رسائی*

کارشناس ارشد مهندسی منابع طبیعی همزیستی با بیابان

چکیده

شهرستان باغملک نیز به‌عنوان قسمتی از استان خوزستان آب موردنیاز خود را چه برای مصارف انسان‌ها و چه برای مصارف کشاورزی و چه به‌منظور احشام و ... از منابعی مثل: ۱- رودها ۲- چشمه‌ها ۳- چاه‌های جدیدالاحداث ۴- مقدار ناچیزی قنات قدیمی تأمین می‌نماید که هرکدام از این‌ها در این تحقیق مطالعه می‌گردد رود علاء در بخش بالایی جریان خود یعنی در مناطقی قبل از اتصال آن و رود زرد رودخانه‌های کوچک و مسیل‌های فرعی و فصلی را در خود ادغام می‌کند و در بستر خویش جای می‌دهد که به‌عنوان سرشاخه و زیرمجموعه‌های این حوزه آبریز موردبررسی قرار می‌گیرد بر اساس گزارش‌های وزارت نیرو سالانه حدود ۶ میلیارد مترمکعب آب‌های سطحی از طریق مرزها و بخش اعظم آن از مرزهای غربی کشور خارج می‌شود که در صورت مهار این بخش از منابع ملی کشور، توسعه و شکوفایی کشاورزی را فراهم خواهد شد.

کلمات کلیدی: آب، شهرستان باغملک، رود، چشمه، چاه علاء

مجله مطالعات نوین

در علوم زیستی و سلامت

دوره: ۲

شماره: ۲

تابستان ۱۳۹۹

صفحه: ۳۰-۴۵

Journal of New Studies
in Life sciences and
health

Vol: 2

No.: 2

Summer - 2020

Page: 30-45

*ایمیل نویسنده مسئول: Nesareh229@gmail.com

مقدمه

منطقه خوزستان کلیه هستی و عظمت خود را به رودخانه‌های متعدد که در این سرزمین مهم‌ترین و بزرگ‌ترین آن جاری است مدیون می‌باشد. سرزمین خوزستان نه فقط دارای اراضی حاصلخیز و زرخیز رسوبی است بلکه آبیاری این منطقه به بهترین طرق، فراهم گردیده است به طوری که این منطقه از ادوار قدیم به مناسبت وضعیت این رودخانه‌ها و مجاری متعدد مقام مهم و بزرگی را در تاریخ دارا بوده است. رودخانه‌هایی که در جلگه خوزستان جریان دارد از آب‌های کوهستان‌های بختیاری و لرستان و فارس سرچشمه گرفته از شمال و مشرق به طرف جنوب غربی سرازیر شده و جلگه خوزستان را از آبرفت‌های خود، ساخته و پرداخته کرده‌اند.

شهرستان باغملک نیز به عنوان قسمتی از استان خوزستان آب مورد نیاز خود را چه برای مصارف انسان‌ها و چه برای مصارف کشاورزی و چه به منظور احشام و ... از منابعی مثل:

۱- رودها ۲- چشمه‌ها ۳- چاه‌های جدیدالاحداث ۴- مقدار ناچیزی قنات قدیمی تأمین می‌نماید که هر کدام از این‌ها در زیر مطالعه می‌گردد.

مواد و روش‌ها

این مطالعات میدانی و همچنین مطالعات کتابخانه‌ای نویسنده و به روش توصیفی منتج گردیده است.

منابع آب

سرزمین خوزستان نه فقط دارای اراضی حاصلخیز و زرخیز رسوبی است بلکه آبیاری این منطقه به بهترین طرق، فراهم گردیده است به طوری که این منطقه از ادوار قدیم به مناسبت وضعیت این رودخانه‌ها و مجاری متعدد مقام مهم و بزرگی را در تاریخ دارا بوده است. رودخانه‌هایی که در جلگه خوزستان جریان دارد از آب‌های کوهستان‌های بختیاری و لرستان و فارس سرچشمه گرفته از شمال و مشرق به طرف جنوب غربی سرازیر شده و جلگه خوزستان را از آبرفت‌های خود، بهره‌مند کرده‌اند.

شهرستان باغملک نیز به عنوان قسمتی از استان خوزستان آب مورد نیاز خود را چه برای مصارف انسان‌ها و چه برای مصارف کشاورزی و چه به منظور احشام و ... از منابعی مثل:

۱- رودها ۲- چشمه‌ها ۳- چاه‌های جدیدالاحداث ۴- مقدار ناچیزی قنات قدیمی تأمین می‌نماید که هرکدام از این‌ها در زیر مطالعه می‌گردد.

۱- رودها

چون شهرستان در یک بخش کوهستانی و نیمه کوهستانی قرار دارد بنابراین به سرشاخه‌های برخی از رودها نزدیک است که در محدوده شهرستان اسامی محلی به خود گرفته و فواید فراوانی عاید ساکنان این سرزمین می‌گردانند. هرکدام از این رودها دارای ویژگی‌های خاصی هستند که توضیح داده خواهند شد:

رود علاء: این رودخانه از رشته‌کوه‌های حدفاصل باغملک و دهدز در محلی بنام گندم‌کار واقع در شمال امامزاده عبدا... (س) سرچشمه می‌گیرد و بعد از اینکه در مسیر شرق به حرکت درمی‌آید بعد از طی مسافتی نه‌چندان طولانی آب کما را که رود کما نیز گفته می‌شود در خود ادغام می‌کند و به راه خود ادامه می‌دهد تا اینکه در غرب کهگیلویه مسیر خود را به سمت جنوب تغییر می‌دهد و وارد روستای تنگ چویل می‌شود و مردم و زمین‌های مزروعی و احشام آنان را سیراب می‌گرداند.

روستاهای ماوی، بن شوار، علاء، رود زیر، ... طلاور و ... را مشروب گردانیده و اهالی و زمین‌های مزروعی حواشی بستر خود را آبدهی کرده و درحالی‌که دشت میداود و تیغن را مشروب می‌گرداند در روستای رود زر ماشین از توابع شهرستان هفتگل با رود زرد دست در آغوش هم‌دیگر شده و وارد حوزه آبریز شهرستان رامهرمز و بالاخره به رود جراحی می‌ریزند.

زمین‌های زراعی خصوصاً شالیزارهای شهرستان اکثراً در کناره‌های این رود قرار گرفته است، به‌گونه‌ای که در فصل تابستان کمربند سبز شالیزارها در دو طرف آن حاکی از یک بهار سرسبز در فصل تابستان است و بوی عطر برنج چمپا به مشام هر رهگذر و مسافری می‌رسد.

سرشاخه‌های رود علاء

رود علاء در بخش بالایی جریان خود یعنی در مناطقی قبل از اتصال آن و رود زرد رودخانه‌های کوچک و مسیل‌های فرعی و فصلی را در خود ادغام می‌کند و در بستر خویش جای می‌دهد که به‌عنوان سرشاخه و زیرمجموعه‌های این حوزه آبریز مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- آب کما

این آب که از رشته کوه‌های ییلاقی در محلی بنام دره دراز سرچشمه می‌گیرد با دبی خیلی کمتری بعد از طی مسافت کوتاهی در محل گندم‌کار به رود علاء که در آن محل به دلیل نزدیکی به سرچشمه به رود گندم‌کار معروف است متصل می‌گردد.

آب کما را بومی‌ها معمولاً رود کما می‌گویند ولی در اینجا به دلیل کمی میزان دبی آن به آب کما معروف گشت که در این نوشته سعی بر این است که آب‌های دارای دبی نسبتاً قابل توجه را رودخانه و بقیه را بنام محل سرچشمه آن یاد کنیم.

آب کما در فصل زمستان به دلیل شدت سرما و یخبندان و بارش برف در حوزه آبخیز آن یخ‌بسته و حتی در فروردین‌ماه که گروهی از عشایر بهمنی برای عزیمت به مناطق ییلاقی باید از این محل عبور نمایند از روی یخ و برف عبور کرده و مسیر خود را ادامه می‌دهند.

اما در فصل تابستان وضعیت به‌گونه‌ای دیگر است و مردمی که برای استفاده از آب‌وهوای بهتر بدان محل کوچ می‌کنند به کشت و زرع برخی از صیفی‌جات مثل خیار مشغول می‌شوند.

در فصل تابستان به دلیل آب شدن برف و یخ‌های واقع در سرچشمه آب کما زیادتر از فصول دیگر است، چون نسبت به رود علاء «گندم‌کار» ارتفاع آن زیاد و اختلاف شیب نیز شدید است به‌راحتی و با سرعت وارد بستر گندم‌کار می‌شود و در هنگام اتصال دچار پدیده اسارت نمی‌شود و به‌اتفاق رود علاء را آغاز و آن را به جریان درمی‌آورند.

۲- رود صیدون

این رود که دارای میزان دبی بالاتری نسبت به «کما» می‌باشد از قسمت شمال شرق امامزاده عبدا... (س) در محلی بنام: مله میری سرچشمه می‌گیرد و بعد از طی مسیر کوتاهی در دشت امامزاده عبدا... که در میان رشته کوه‌ها ترکیب جالب و دیدنی خوبی به منطقه می‌دهد و به همین منظور در فصل تابستان این قسمت از شهرستان زوار زیادی از اهالی و دیگر مردم شهرهای هم‌جوار را به خود جلب می‌کند.

اداره آموزش و پرورش شهرستان در فصل گرما که فصل تعطیلی مدارس است با احداث اردوگاه در این محل به تشکیل کلاس‌ها و انجام برنامه‌های تقویتی دانش آموزان می‌پردازد.

بعد از اینکه رود در دشت با جریان آرامی عبور می‌نماید در دامنه‌های دشت اختلاف ارتفاع باعث تشدید شیب می‌گردد و این اختلاف ارتفاع است که تا روستای «کدیم» سرعت آب زیاد است اما به دلیل سنگی بودن بستر تا این روستا تخریب و فرسایش چندانی قابل مشاهده نمی‌باشد. ولی بعد از کدیم با توجه به شرایط منطقه تخریب بستر و نفوذ زیاد آب در هر نقطه‌ای از این مسیر به چشم می‌خورد و مردم معمولاً در فصل تابستان که به شالی‌کاری مشغول می‌شوند با کمبود آب روبرو می‌شوند و چه بسا کمبود آب اختلافات محلی نیز به وجود می‌آورد و ...

این رود بعد از مشروب کردن مردم «اگرچه به دلیل عبور از ناحیه گچی کدیم و املاح زیاد کیفیت مطلوبی ندارد» و اراضی مزروعی سواحل آن در بخش صیدون و روستاهای اطراف بالاخره در روستای طلور علیا به رود علاء متصل می‌شود.

البته به دلیل داشتن سطح تقریبی همواری در حین پیوستن به رود علاء پدیده اسارت و بازگرداندن آن تا حدودی قابل مشاهده و بررسی است.

۳- رود پرو

یکی دیگر از رودها و سرشاخه‌هایی که حوزه آبریز در سرچشمه پوشش گیاهی مانع از ایجاد فرسایش می‌شود، ثانیاً در طول مسیر خصوصاً در حوالی دری جوک بستر محکم و سفتی دارد که کرانه‌های آن شاید در بعضی جاها واقعاً غیر قابل نفوذ است و مانع فرسایش می‌گردد.

۴- رود تلخ

این رود از ارتفاعات پوتو به صورت چشمه‌های متعدد و نزدیک به هم در یک محلی بنام: سر رود پوتو سرچشمه می‌گیرد و بعداً در یک پهنه آبگیر و با شیبی ناملازم روستاهای پوتو، ... دالان، چم سید محمد و ... تخریب زیادی خصوصاً در روستای دالان پدید می‌آورد و بعد از پیمودن مسیر وارد حوزه آبریز رامهرمز می‌شود. در طول مسیر به‌ویژه در روستاهای پرتو، چهار دره، دالان، چم سید محمد ... در کناره‌های رودخانه در امورات کشاورزی گندم و برنج استفاده می‌شود.

در اینجا نیز به دلیل طغیانی شدن رود و شدت فرسایش همانند سایر رودهای فوق خصوصاً رود علاء که اوصاف آن گذشت مردم ساکن در مسیر حرکت آن همه ساله با مشکل تخریب خصوصاً تخریب سر آب‌های جداول کشاورزی روبرو می‌شوند و از سازمان‌های محلی مربوطه تقاضای کمک و همکاری می‌نمایند و ...

نقش فرسایشی رود علاء و تأثیر آن بر مرفولوژی مسیر

در بخش‌های نخستین رود علاء به دلیل کم بودن شیب و آرام بودن حرکت آب اگرچه بستر رودخانه و کناره‌های آن خیلی سفت و سنگی نیست و حتی در بعضی از جاها خاکی است اما تخریب و فرسایش چندانی نیست. ولی بعد از اینکه مقداری از مسیر را می‌پیماید، شیب رفته‌رفته زیاد می‌گردد و سرعت آب نیز زیادتر می‌گردد و تخریب و فرسایش آبی آغاز می‌گردد.

فرسایش ناشی از این رود بعد از اینکه از بستر سنگی در مناطق کوهستانی عبور کرده و به مزارع دشتی و دارای خاک نرم رسید شدت پیدا کرده و علاوه بر گسترش کناره‌های آن و تخریب زمین‌های مزروعی مرغوب، همه ساله حتی در فصل تابستان که رگبارهای تابستانی می‌بارد خسارت زیادی به کشاورزی و ... مردم وارد می‌سازد و جداول آبیاری را که هنوز هم به صورت سنتی هستند ویران می‌کند و کشاورزان را مجبور می‌کند تا همه ساله به تغییر محل جدول خصوصاً در بخش سر آب آن اقدام نمایند. این کار مشکلات فراوانی در بردارد به طوری که اداراتی مثل جهاد کشاورزی به دلیل کمبود امکانات قادر نیستند خدمات لازم را ارائه نمایند.

در این رابطه می‌توان به نابود شدن جداول دشت نسبتاً وسیع علاء و ... اشاره کرد که باعث می‌شود کشاورزان خصوصاً در بخش پائینی دشت برای تغییر مسیر جدول آبیاری خود از همه کشاورزان ذینفع در بخش بالایی کمک بگیرند که این موضوع مشکلات فراوانی را برای هر دودسته آنان به دنبال دارد. رود علاء در فصل پائیز و زمستان که بارندگی با شدت و مدت بالایی آغاز می‌شود حالت طغیان و سیلابی گرفته و میزان تخریب و فرسایش را افزایش می‌دهد و ضمن کندن و خراب نمودن خاک‌ها و زمین‌های مزروعی اطراف، اشجار و درختچه‌های نوپا را از بیخ و بن کنده و با خود حمل می‌نماید و در طی مسیر در مناطق نسبتاً هموار که شیب کمتر می‌شود و یا آب از حالت سیلابی خارج می‌گردد، در بستر و سواحل رودخانه باقیمانده و مردم بعد از باران به منظور تأمین سوخت به جمع‌آوری شاخ و برگ و تنه درختان حمل شده می‌پردازند.

با توجه به مسائل فوق و شرایط مرفولوژیکی منطقه حساسیت و مطالعات زیادی را طلب می‌کند. چون اولاً مقدار زیادی آب هرساله از این حوزه هدر می‌رود و این در حالی است که کشور ما به دلیل قرار گرفتن در یک منطقه خشک و نیمه‌خشک به میزان آب فراوانی نیازمند است و هزینه خیلی زیادی در سطح کشور چه در بخش خصوصی و چه در بخش دولتی جهت استخراج آب‌های زیرزمینی مصرف می‌گردد.

ثانیاً رود علاء در طول مسیر خود به گسترش بستر و سواحل پرداخته و درصد فوق‌العاده بالایی از خاکه‌ای مرغوب شهرستان باغملک و حتی شهرستان رامهرمز را با خود حمل کرده و به یغما می‌برد. این موضوع در رامهرمز به‌گونه‌ای است که حتی در بعضی از سال‌ها به مزارع و مساکن مردم در حواشی و حتی خیابان‌های شهر نیز خسارات فراوانی وارد می‌آورد.

مطالعات سطحی زمین‌شناسی نیز به‌منظور احداث سد در دامنه روستای تنگ چویل که از خصوصیات مرفولوژیکی منحصربه‌فردی برخوردار است، صورت پذیرفت.

در این نقطه از مسیر رود، سواحل به دلیل سنگی بودن و غیرقابل نفوذ بودن آن‌ها به میزان قابل‌توجهی باریک می‌گردد که در صورت احداث سد عرض آن را کمتر می‌کند و هزینه را تا حدودی کاهش می‌دهد. روستای تنگ چویل که از چهار طرف به‌وسیله دیوارهای سنگی و صخره‌های بزرگ با ارتفاع نسبتاً بالایی محصور می‌باشد، همانند دیگر بسیار بزرگی حوزه آبخیز خوبی برای سد منظور خواهد شد. این منطقه به دلیل مسائل متعدد انسانی و طبیعی مطالعاتی جدی را می‌طلبد که همت مسئولین مربوطه را نیز اگر بعداً این‌که مطالعات دقیق و اصولی در این ناحیه صورت گرفت و همه جوانب زمینه را برای احداث سد فراهم ساخت، آنگاه مزایا و محاسن کار را می‌توان به نحوی محسوس‌تر سنجید اما باین‌حال می‌توان به صورتی گذرا مسائل زیر را مطرح ساخت.

الف- ویژگی‌های زمین‌شناسی و مرفولوژیکی ناحیه روستای تنگ چویل همان‌گونه که قبلاً نیز اشاره شد دارای ویژگی‌ها و خصوصیات زمین‌شناسی و مرفولوژیکی خاصی است که پارامترهای طبیعی آن به احداث سد کمک می‌کند و مقدار زیادی از هزینه‌ها را کاهش می‌دهد.

زیرا ارتفاعات و کوه‌های سنگی از چهارسو این روستا را احاطه کرده است و پهنه عمیقی را برای حوزه آبخیز به وجود آورده است. دره‌ها و آبراهه‌های طبیعی در هر سوی این روستا وجود دارد که از میان کوه‌ها عبور می‌نمایند و آب‌های فصلی و روان را خصوصاً در فصل بارندگی به عمق این گودی هدایت می‌کنند.

ب- حوزه آبخیز در بالای زمین‌ها و دشت‌های نسبتاً وسیع شهرستان و همچنین آبادی‌ها و روستاهای دیگر که به آب زیادی برای سیراب کردن خود و احشامشان نیازمندند قرار گرفته است.

ج- همان‌طوری که گفته شد آبراهه‌های فصلی طغیانی و سیل‌آسایی در اطراف روستای تنگ چویل وجود دارد که از دامنه کوه‌های آن سرازیر می‌شود که خسارات زیادی را به مردم و اقتصاد و کشاورزی آنان وارد می‌سازد. حتی سکونت‌گاه و مساکن روستائیان نیز از این بابت در امان نمی‌باشد و هر سال از سال قبل بیشتر مورد تهدید قرار می‌گیرند و ناچار به ترک مساکن خود می‌شوند.

رود زرد «مال آقا» و اشاره‌ای بر علل آلودگی آن بعد از عبور از شهر

از سر تنگ مال آقا که در شرق روستای مال آقا واقع است سرچشمه می‌گیرد.

در بخش ابتدائی بستر آن چون در میان کناره‌های سنگی قرار گرفته است، اگرچه میزان شیب زیاد می‌باشد اما تخریب چندانی قابل مشاهده نیست؛ زیرا علاوه بر سنگی بودن بستر عامل بازدارنده دیگری نیز به‌عنوان پوشش گیاهی در اطراف مسیر در روستاهای مال آقا، رباط، چیدن ابوالعباس و لالاب از زمین‌های مزروعی و تخریب سواحل رودخانه محافظت می‌کند.

این رود بعد از عبور از روستاهای مذکور و مشروب گردانیدن مردم و اراضی آن‌ها که عمدتاً درختان باغی، گندم و برنج کاشته می‌شود به حومه شهر باغملک می‌رسد و برخی از محلات شهر مثل منجیق بالایی و پائینی و درویشان را از شهر جدا ساخته و از سمت شرق و جنوب مرکز شهر را محاصره کرده و منظره نسبتاً جالبی می‌باشد که در فصل گرما گروهی مسافر در این سمت جنوبی شهر در محل پل درویشان و باغات کناره رود و چشمه موجود در این ناحیه به تفریح و استراحت می‌پردازند.

آب آشامیدن مردم شهر با احداث تلمبه‌خانه‌ای در پائین محله ابراهیمی و پمپاژ به منبع و مخزن مربوطه تأمین می‌گردد که به دلیل اینکه آب برنج‌کاری و فاضلاب روستاهای مسیر به آن وارد می‌شود و املاح زیادی

نیز دارد عملیات تصفیه و رعایت اصول بهداشتی بیشتر را می‌طلبد و در این راستا مسئولیت شهرداری زیادتیر می‌گردد.

باغات و شالیزارهای حواشی شهر نیز به صورت جداول سنتی و حتی جداول سرپوشیده از طریق این رود آبیاری می‌گردند.

برخی از جداول سرپوشیده در زیر بخشی از شهر و مسکن شخصی مردم عبور می‌نمایند و به نحوی برای شهروندان مفید خواهد بود یعنی در موقع کم‌آبی می‌توانند مقداری از آب آن را با دلو یا پمپ به بالا بیاورند و استفاده نمایند که در این زمینه می‌توان به یک دهنه چاه که در حیاط مسجد جامع قدیم شهر وجود دارد و گاهی از آب آن استفاده می‌شود اشاره کرد.

البته وجود جدول زیرگذر علاوه بر فواید آن معایبی نیز ممکن است برای مردم و زندگی آنان داشته باشد مثلاً امکان دارد ریزش نمایند و سبب تخریب بخشی از ساختمان‌ها و یا خیابان‌ها بشوند و یا اینکه با ریزش بخشی از ساختمان جدول مربوطه جلوی آب آن بسته شود و سبب نفوذ به منازل مردم در اطراف و در طول مسیر آن بشود. در فصل تابستان چون مصرف آب در زمینه آبیاری زراعت برنج و باغات و استفاده بیش از پیش شهروندان و نفوذپذیری بستر رود در این نواحی شاهد بستری خشکیده هستیم ولی در مسافت کوتاهی مجدداً آب دوباره جاری می‌گردد و به حرکت خود ادامه می‌دهد.

فرسایش در این حوزه آبریز به دلایلی که قبلاً اشاره شد در بخش بالایی شهر کمتر از بخش پایینی آن است؛ زیرا بعد از عبور از شهر که وارد بستر نرم‌تر و غیر سنگی با کرانه‌های بدون پوشش گیاهان طبیعی می‌شود فرسایش شدت گرفته و به ویرانگری اراضی و خاکه‌ای حواشی بستر می‌پردازد.

در رابطه با این موضوع باید خاطرنشان نماییم که مسئولان مربوطه باید مطالعات جامعی بنمایند و علل و عوامل را شناسایی نمایند و این ثروت گران‌بها را به صورت صحیح‌تر مورد استفاده قرار دهند؛ زیرا با توجه به کمی آب و کشت و زرع آبی در حوالی این شهر و گستردگی روستاها باید اجازه ندهیم که چنین منابعی این‌گونه آلوده شوند و آنگاه ناچار شویم تا در فصل تابستان که آب کم‌تر می‌شود و مقاومت خود را در برابر عوامل آلودگی از دست می‌دهد به وسیله تانکرهای آبرسانی آب مورد نیاز مردم را با صرف هزینه زیادی تأمین نماییم

البته این آلودگی در حوزه آبریز علاء خصوصاً در بخش میداود نیز دارای شدت بالایی است و حتی آن را غیرقابل شرب می‌گرداند و در فصل تابستان تانکرهای آب‌رسانی گاهی آب مورداحتیاج شرب را تأمین می‌نمایند و ...

بالاخره رود مال آقا که در این محل به رود مال آقا و در نزدیکی مرکز شهر باغملک به رود باغملک و بالاخره در روستای رود زرد ماشین نیز رود زرد معروف است، بعد از سیراب کردن روستاهای مسیر و آبیاری مزارع، در محل روستای رود زرد به ملاقات برادر بزرگ‌تر خود یعنی رود علاء می‌رود و بعدازاینکه باهم درآمیختند وارد حوزه آبریز رامهرمز می‌شوند.

دبی متوسط آب رود علاء و مال آقا در محل ایستگاه جوکنک در نزدیکی رود زرد طی آمار ۲۱ ساله سازمان آب و برق خوزستان برابر ۱۸ مترمکعب در ثانیه گزارش شده است که با این وصف سالانه مقدار بسیار زیادی آب از شهرستان باغملک خارج و به حوزه آبریز رامهرمز وارد می‌گردد.

در شهر رامهرمز آلودگی آب زیادتر می‌شود و به‌گونه‌ای می‌شود که غیرقابل‌شرب می‌گردد و بنابراین مسئولین ناچار شدند که با هزینه نمودن اعتبارات فوق‌العاده زیادی بر روی رود کارون در بخش شمالی شهر اهواز تلمبه‌خانه نصب و لوله‌کشی کنند و آب موردنیاز شهروندان رامهرمز را از طریق کارون تأمین نمایند. بعدازاینکه رود مال آقا از باغملک عبور می‌نماید روستاهای مسیر خود را مشروب می‌گرداند و مزارع آنان نیز که در کناره‌های آن قرار دارند آبیاری می‌گردد.

به‌عنوان مثال می‌توان به روستای کلگه اشاره کرد که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی توسط کمیته امور آب جهاد خوزستان مقداری از اراضی دیم آن تسطیح شد و با نصب تلمبه‌خانه‌های لازم بر روی رودخانه فوق اراضی مذکور به اراضی آبی که به شیوه اصولی و فنی-مهندسی کشت و آبیاری می‌شوند تبدیل گردید.

از سرچشمه تا اینکه این رود به رود علاء برسد آب‌هایی به‌صورت فصلی و زمستانی و ... وارد آن می‌شوند که علاوه بر آن که میزان دبی آن را افزایش می‌دهند بر میزان املاح و آلودگی و شوری و تلخی آن نیز می‌افزایند که به دلیل جلوگیری از طولانی شدن مطالب فقط بزرگ‌ترین آن‌ها در زیر بررسی می‌شود:

آب تمبی - تم بهار

این آب اگرچه از ارتفاعی هم سطح مال آقا سرچشمه می گیرد اما میزان دبی آن خیلی کمتر از رود مال آقا می باشد و کیفیت آن را نیز ندارد و بلکه کیفیت آب خصوصاً بعد از اینکه از تمبی و تم بهار می گذرد و آلوده می شود و خیلی املاح و رسوبات به خود می گیرد. حتی در نزدیکی شهر که بیش از چند کیلومتری نپیموده است دیگر غیر قابل شرب می گردد. بالاخره مقابل امامزاده قاسمعلی (س) در نزدیکی شهر بعد از اینکه استفاده های زراعی نیز از آن شد وارد رود مال آقا شده و به اسارت آن درمی آید.

اگرچه میزان دبی این آب در فصول غیر بارندگی کمتر می گردد و حتی غیر قابل توجه می شود ولی در فصل بارندگی در زمستان و بهار دبی آن زیادتر می شود و تخریب آن و فرسایش خاک نیز شدت گرفته و حتی باعث خراب شدن پل های ارتباطی کوچک و بزرگ و از بین رفتن زمین های کشاورزی اطراف خود می شود و خسارات زیادی را به وجود می آورد.

آب چم کوره

این آب که از کوه های بالای روستاهای کلندر سرچشمه می گیرد، در فصل زمستان که باران می بارد بر دبی آن افزوده می شود اهالی روستاهای کلندر ۲ و ۱ از این آب برای آبیاری سبزیجات و صیفی جات ناچیز خود استفاده می کنند و همچنین برای شستشو و سیراب کردن احشام خود نیز از آن بهره می گیرند.

بعد از عبور از روستاهای فوق وارد سد خاکی کوچکی و محدوده روستاهای گلابوندان و آل خورشید می شود که در این محل به دلیل حاصلخیزتر بودن خاک و آبیاری آسان تر بیشتر از آن استفاده می شود و مزارع موجود در مسیر را با آن آبیاری می کنند.

بالاخره بعد از عبور از مسیرهای فوق در محلی بنام چم کوره وارد رودخانه مال آقا می گردد و به اتفاق آب مال آقا و آب تمبی - تم بهار به طرف رود زرد حرکت می نمایند.

در طول مسیر آب چم کوره به دلیل طولانی نبودن مسیر و همچنین به دلیل طولانی نبودن میزان شیب آثار زیادی از فرسایش به چشم نمی خورد. فقط در فصل زمستان که بارندگی زیاد باعث زیاد شدن دبی و سیل آسا شدن می شود.

علاوه بر حوزه‌های آبریز رودهای علاء و مال آقا و زیرمجموعه‌های هرکدام از رودها که شرح آنان گذشت آبراهه‌ها و مسیل‌های دیگر نیز در این شهرستان وجود داشته که فقط در فصل زمستان و بهار «فصول بارندگی» آب در بستر آن‌ها جاری می‌شود.

۲- چشمه‌ها

آب‌های نافذ و زیرزمینی که خواه منشأ آن نزولات جوی باشد و خواه از نفوذ آب‌های روان سطح الارضی همین‌که به داخل زمین نفوذ کرده به بستر سخت و غیرقابل نفوذی برخورد نمود، یا به‌صورت سفره‌های آب زیرزمینی در اعماق زمین باقی می‌ماند یا از طریق منافذی از داخل زمین در دامنه‌های کوه‌ها و یا پای کوه‌ها ظاهر می‌شود که در صورت اخیر مظهر چنین آب‌های نافذ را چشمه می‌گویند.

چنانچه آب این قبیل چشمه‌ها در داخل زمین به املاح مختلف برخورد کنند املاح موجود را در خود حل کرده به نام آب‌های معدنی جریان می‌یابند در غیر این حالت به‌صورت آب صاف و شفاف و گوارا از چشمه خارج می‌شوند که در صورت اول چشمه آب معدنی و در صورت دوم چشمه مطلق خوانده می‌شود.

آب چشمه‌ها به علت شفافیت و صاف بودن آن علاوه بر مصارف آبیاری مصرف شرب نیز دارد.

تعداد روستاهای شهرستان باغملک زیاد است که با توجه به محدود بودن رودها و زیرمجموعه‌های آن‌ها و متمرکز بودن در دو حوزه آبریز علاء و مال آقا و از سوی دیگر گستردگی نسبتاً زیاد شهرستان قطعاً این تعداد روستاها نمی‌توانند در جوار رودها قرار گیرند که با این توصیف لاجرم باید اهالی روستاها برای ادامه حیات و تأمین آب موردنیاز خویش به چاره‌جویی بپردازند که در این راستا وجود چشمه‌های متعدد اهمیت پیدا می‌کند و باید مورد ارزیابی قرار گیرد:

چشمه برم جمال

این چشمه که روستاهای سرله، ... و اراضی آن را کاملاً مشروب می‌گرداند در گوشه‌ای از دشت نسبتاً همواری به‌صورت خودجوش به سطح زمین جریان پیدا می‌کند و در محل خروج آن به میزان زیادی فوران می‌کند و حوضچه‌ای تشکیل می‌دهد که دارای عمقی بیش از یک متر می‌باشد و به دلیل عریض و عمیق بودن آن را برم می‌گویند که در زبان محلی برم معنی حوض پر از آب را می‌دهد.

مردم روستاهای سرله، دوگچه و ... برای تأمین آب آشامیدنی خود و احشام خویش و برای آبیاری زراعت و حتی شالی‌کاری‌ها که میزان آب بالایی را می‌طلبد، از برم جمال استفاده زیادی می‌نمایند.

چشمه‌های پتک

روستاهای پتک بیگدلی، پتک جلالی و سرخار، برای تأمین آب موردنیاز جهت مصارف گوناگون همانند روستاهای سرله از چشمه استفاده می‌کنند. میزان دبی این چشمه‌ها به حدی است که حتی با رودهای فرعی که در زیرگروه‌های حوزه‌های علاء و مال آقا قابل مقایسه می‌باشد.

روستائیان فوق برای آبیاری مزارع خود از آب چشمه استفاده می‌کنند. شیوه آبیاری به صورت سنتی است

چشمه سرحانی

روستای سرحانی از توابع بخش صیدون می‌باشد افراد آب موردنیاز خود و مزارع و احشام خویش را از طریق چشمه‌ای بنام فوق تأمین می‌نمایند، مردم این روستا در کنار چشمه خود مقداری محصول مثل برنج، گندم، سبزی‌کاری و کشت می‌نمایند و برای آبیاری محصولات ناچیز خود از آب چشمه استفاده می‌کنند.

چشمه امامزاده عبدا... (س)

زیارتگاه امامزاده عبدالله «شاه منگشت» (س) در کوه‌های شرق صیدون قرار دارد که روستاهایی مثل بردول، برم شاهزاده عبدا... (س) و زواب و نایاب را در حوالی خود دارد. در محل امامزاده چشمه‌ای وجود دارد که آب موردنیاز اهالی و زائران را که در فصل گرما برای زیارت و سیاحت از شهر و روستاها به آنجا می‌روند تأمین می‌کند. علاوه بر این چشمه، حوض بزرگی به صورت باتلاقی و تقریباً مرداب در کنار امامزاده واقع شده است که هیچ استفاده‌ای ندارد فقط بعد از سرریز شدن به سوی رودخانه صیدون که توصیف آن گذشت سرازیر می‌شود.

۳- آب‌های زیرزمینی

قنوات

بنا به گفته برخی از محققین حفر قنات قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین اقدام ایرانیان در تهیه آب از روزگار باستان بوده است و سابقه آن را از ۲۵۰۰ سال پیش می‌دانند آنچه مسلم است حفر قنات از دیرباز معمول بوده است و ایرانیان مبتکر حفر قنات بوده‌اند و امروزه حفر قنات و استفاده از آب‌های قنات در آسیای میانه و مرکزی و در خاورمیانه و خاور نزدیک و شمال آفریقا معمول و متداول است.

قنات که در حقیقت قدیمی‌ترین وسیله هیدرو تکنیک می‌باشد، از کانال و یا مجاری زیرزمینی تشکیل می‌شود که سرچشمه این مجاری قنات آبدهی زیاد ندارند و مقدار آب آن‌ها در محل‌های مختلف متفاوت است میزان آبدهی این قنات‌ها به‌طور متوسط حدود ۲۵ لیتر در ثانیه می‌باشد.

در قلعه تل یک‌رشته قنات وجود دارد این قنات که از دامنه کوه در شرق قلعه تل سرچشمه می‌گیرد باینکه دارای قدمت فوق‌العاده زیادی است ولی هنوز آباد و فعال است و از آب آن بر مصارف کشاورزی نیز استفاده می‌شود.

در حوالی تلمبه‌خانه شرکت نفت که در نزدیکی شهر قرار دارد آثاری از قنات قدیمی قابل‌رؤیت است که شاید حاکی از آبیاری دشت نسبتاً بزرگ لران و رستم‌آباد در زمان‌های گذشته توسط رشته‌های قنات باشد. بالاخره امروزه باوجود تکنیک جدید حفاری سنت دیرینه حفر و احداث قنات در این منطقه تقریباً مرده و محوشده است.

چاه‌ها

جهت استفاده از آب‌های زیرزمینی غیر از قنات در بسیاری از نقاط ایران من جمله خوزستان چاه‌های نیمه عمیق «معمولی» و عمیق نظیر کشورهای دیگر وجود دارد که آب آن‌ها از چاه‌های نیمه عمیق وسیله چرخه‌ای دستی و از چاه‌های عمیق از طریق تلمبه و پمپ به دست می‌آید.

۱- چاه‌های معمولی یا نیمه عمیق

در مناطق کم آب از زمان‌های بسیار قدیم حفر چاه‌های نیمه عمیق و معمولی متداول بوده است. چون در گذشته استفاده از تلمبه و یا موتور معمول نبوده فقط از آب زیرزمینی کم عمق و نزدیک سطح زمین مخصوصاً در نواحی که شیب خیلی کم بوده و حفر قنات مسیر نبود استفاده می‌شد ولی با پیشرفت فن و تکنیک حفر چاه‌های نیمه عمیق با وسایل مکانیزه و استخراج آب از طریق پمپ و تلمبه‌ها رایج گردید و هم‌اکنون در اکثر نقاط استفاده از چاه‌های عمیق معمول و متداول است.

در شهرستان باغملک خصوصاً در قلعه تل از قدیم‌الایام از چاه‌های کوچک و سنتی استفاده می‌شد که بیشتر به صورت شخصی احداث می‌شد و آب مورد نیاز خود را به دست می‌آوردند.

امروزه همان چاه‌های کوچک قدیمی با استفاده از نیروی برق بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند و با نصب پمپ‌های مخصوص آبراه به راحتی بالا آورده و استفاده می‌کنند.

۲- چاه‌های عمیق

در بسیاری از نقاط آب‌ها در سفره‌های عمیق زیرزمین قرار دارند. برای بهره‌گیری از این آب‌ها با استفاده از ماشین‌آلات حفاری به حفر چاه‌های عمیق اقدام شده است عمق این چاه‌ها به تفاوت از ۴۰ تا ۱۰۰ و گاهی تا حدود ۱۲۰ متر می‌رسد و آبدهی متوسط هر چاه عمیق معمولاً ۳۰ لیتر در ثانیه می‌باشد. احداث و استفاده از چاه‌های عمیق نیز در شهرستان باغملک رواج پیدا کرد و چاه‌هایی به منظور بهره‌گیری در کشاورزی و آشامیدن احداث شد

نتیجه

در پایان این تحقیق نتیجه می‌گیریم که شهرستان از نظر منابع آب دارای وضعیت خوبی است ولی به مدیریت هوشمندانه‌تری در این زمینه نیازمند است خصوصاً چاه‌ها و آب‌های زی سطحی و کشت محصولات.

منابع

- اداره منابع طبیعی شهرستان باغملک.
- اندوخته‌های فکری و انجام تحقیقات و مطالعات کاربردی تهیه‌کننده.
- تهیه‌کننده فریدون نوربخش با نظر مهدی محمدی- موسی خاوران سال ۱۳۶۷.
- جزوه آبخیزداری و حفاظت خاک دکتر نظامی که در گروه جغرافیای دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی تهران تدریس شد.
- جزوه طرح هادی عرب حسن که توسط کمیته عمران جهاد سازندگی استان خوزستان تهیه شد.
- جنگل‌های ایران تألیف دکتر حبیب ا... ثابتی از انتشارات شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، چاپ دوم.
- خلاصه مقالات نخستین همایش کشاورزی و توسعه ملی ۱۳۸۲ تهران وزارت جهاد کشاورزی سازمان هواشناسی.
- فرمانداری شهرستان باغملک، فقط ارائه آمارهای غیررسمی توزیع کوپن ارازا.
- فرهنگ آبادی‌های کشور، شهرستان ایذه ۷۳-۴ نتیجه سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۶۵ از انتشارات مرکز آمار ایران در تابستان ۱۳۶۸.
- گزارش نتایج آزمایشات سال ۱۳۶۵ بخش برنج در ایستگاه کشاورزی اهواز تهیه‌کننده محمدحسین عطار، کارشناس و مسئول آزمایشات و ازدیاد برنج.
- مطالعات نیمه تفصیلی خاکشناسی دقیق منطقه رامهرمز استان خوزستان، نشریه فنی ۷۶۰
- مناطق خشک جلد دوم تألیف دکتر پرویز کردوانی از انتشارات دانشگاه تهران.
- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ شهرستان ایذه از انتشارات مرکز آمار ایران از فروردین ۱۳۶۸.
- نشریه ۲۰۵ مؤسسه خاک و آب وزارت کشاورزی.
- نگاهی به خوزستان «مجموعه‌ای از اوضاع تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی منطقه» تألیف ایرج افشار سیستانی. از انتشارات نشر بلوار چاپ دوم پاییز ۱۳۶۹.
- وبسایت فرمانداری شهرستان باغملک
- وبسایت‌های اینترنتی
- وزارت کشاورزی، سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی مؤسسه تحقیقات خاک و آب.
- وزارت کشور، اداره کل تقسیمات کشوری.